

LIKOVNA UMETNOST

GRAFIČNI SVET MARJANA POGAČNIKA

Dobri gospod Hans Christian Andersen, prosim, posodite mi pero. Tisto iz kril čudežnega ptiča fantazije, porojenega v kristalni krogli jasnine, ki so jo izgubili otroci, ko so bežali pred hudim oblakom laži. Čemu da mi bo, vprašujete? — S slepimi očmi sem videl pesem, da, na neki razstavi grafik, v tem letu 1962, v mesecu septembru, ko zorita grozdje in ajda. Bilo pa je to v Ljubljani in v Mali galeriji.

Morda ga poznate, grafika-poeta, saj pojeta v njem podobno veselje in žalost, otroštvo in spomin kot v vaših pravljicah. Na teh listih sem srečal mnogo tega, kar smo doživljali, ko so nam bile strani sveta še odkritje in so se nam drvarnice spreminjale v gradove, ciganke v kraljične in berači v dobre čarovnike; ko je vse, kar se je zdelo mrtvo, oživljalo in se je živo spreminjalo v pesem. Temu umetniku je ime Marjan Pogačnik. Potem ko so njegove posamezne grafike obredle že domovino in tujino do Amerike in japonskih otokov, je zdaj v Ljubljani prvič samostojno razstavil. Samo šestnajst grafičnih listov v suhi igli in jedkanici.

Ali se je tudi vam tako godilo, Andersen, da ste napisali samo po eno ali dve pravljici na leto in nič več? Ste tudi vrgli pero v kot in slovesno pribili, da ne boste več ustvarjali? Ali vam je kdo polil ljubo zgodbo s črnim? Ste se prav tako v zadregi umikali pred radovedneži in čutili, da je vaša umetnost ljudem potrebna, pa vendar niste mogli tega verjeti? So vas kdaj oblegali otroci in prosili, naj jim narišete konjiče in povodnega moža in vlak in viteza na konju?

Ne, gospod Andersen, jaz nimam vašega peresa — Pogačnik pa ima svojo iglo in kovinsko ploščo in bel papir in to orodje ni manj čudežno. Z njim nam odpira svet svoje poezije. Toda mar tudi znamo stopiti vanj, ne da bi ponosno vihali nosove, ker smo oboroženi z veliko modrostjo, nakaženi s posmehom dvomljivca in z lažnivo kritičnostjo presojevalca? Darov je polno naročje — toda smo res dovolj ponižni, da bi smeli seči po njih?

Umetnikove sanje so doma pri malih ljudeh, ki žive od začudenja in zastrmljenosti, kjer se spopadajo elementarni jezdec, polni zamolke vitalnosti in moči ter je doječa žena dobra obljuba. Med rožami, ki se razcvetajo kot na starih prtihi in slikah na steklu. Med ribiči, ki strme v ribo kot v razodetje. Med konji, ki so lepi v iskrivi skladnosti z igro življenja. Med pticami, porojenimi iz želje velikih in majhnih otrok. Med zapuščenimi gnezdi in vejami kristalnih dreves in grenkimi bodicami in ivjem osamelosti. Iz stoletnih vodnjakov so vstali junaki ljudske pripovedke, pridirjali so skozi preprosto lepe portale. Drevesa se gibljejo kot ljudje in rože rasto bolj iz upanja kot iz zemlje. V tej predmetnosti ni logičnih povezav, zvenijo pa pesniške povezave. Iz usedline davnih doživetij se sklanja umetnik k temu, kar biva v spomnu: k vodam ob lokah, k vasem pod gorami, k hišam z mostovži, na lepe pašnike, k majhnim cirkusom s pisanimi šotori; sanja stvari, ljudi, živali, rastline, kakor bi se mu veliki čas ustavil na meji prostora in resničnosti in domišljije, na meji nevsakdanje vsakdanjosti.

Prva grafika, ki jo je napravil še na ljubljanski umetnostni akademiji kot učenec profesorja Božidarja Jakca, je bila kopija nekega srednjeveškega lesoreza. Toda že ko je stopil na akademijo, je bil njegov predstavniki svet dograjen. Rešil ga je iz let otroštva, le tehnično ga je izpopolnil. Spočetka ni iskal tvegane modernosti. Prve grafike so zelo stvarne, zvonke ilustracije z ostro črto, melodiozne v kompoziciji. Ploskev je v strahu pred praznino vsa prekrita — ali pa je njegova neugnana domišljija hotela izrabiti sleherni prostorček. Tehnično porablja le črto, toda linearnost se kljub temu preliva v plastičnost. Te dekorativne tapiserije so žive. Popeljejo nas na vrtove starih rokopisnih iluminacij, kjer žive dekleta naivnih renesancistov in odloča perspektiva otroških risb. Pa je tudi ta naivnost samo navidezna. V njej je toliko kulture, tehnične spretnosti in discipline, da trepeta v napetosti sleherni črta, oblina in pika. Vse je preračunano in natančno zgrajeno. Komaj se zavemo, da v tem svetu ni sence, da pa imamo plastične ploskve in celo plastične črte. Grafike so tako zračno čiste, da bi jih barva ubila. Predvsem pa bi jih oropala razpoloženja, ker bi zbrisala psihično povezavo stvari.

Druga faza se bolj približa dekorativnosti. Prej je belina predmete ločevala, zdaj jih temno ozadje združuje. Bele linije na temni ploskvi. Zdaj muzicira le še krasilni vzorec, ki pa kaže nagnjenje, da bi se spremenil v simbol. Izginjajo samostojne figure, ponavljajo pa se variacije motivov: dreves, hišic, ograj. Svet se spreminja v čipko pred črnim ozadjem. Še malo — in razblinil se bo v znamenovitost in nefiguralnost, kakor bi se zrcalo razbilo na kosce in bi vsak od teh zrealil le delček resničnosti — toda sleherni teh delcev postane v tem trenutku spet celovita resničnost. Simboli postajajo velika razkritja. Majhne drame so mnogokrat velike. Povedane so s skrivnostnim klinopisom. Spet zapoje čista belina ploskve, v katero se kot spremni akord poglobi reliefni odtis matrice, ki spregovori s hladnimi polsencami žive luči. V njih se rojeva nov simbolni svet. Nič ni racionalno in vse je upravičeno. Tudi napeti lok ostrega meseca v zimski noči, razpet čez brezbarvne pike ledu in snega, tudi na videz geometrična stilizacija potopljenega drevesa, ki mu pripeljejo kaplje vode, tudi krogi in trikotniki, ki se urejajo v dekorativnost vsebinskega bogastva. Slehernega teh simbolov smo že srečali v starejših listih, zdaj pa nastopajo v stilizirani redukciji. Z najstrožjim obvladovanjem čiste grafične tehnike trepeta muzika kriptogramov kakor pisava vzhodnjaškega ljudstva, ki se je potopil z otokom sanj v brezsrčnem viharju. Tudi v tej abstraktni formulaciji še čutimo slovesno navzočnost dobrega in tihi raj osamljenih, čeprav ni v njem več žalosti velikih oči in mirovanja trudnih živali. Razum veleva samo črti, črta pa služi domišljiji in sreč. Umetnik se je sicer odpovedal vsemu, kar ga je še vezalo na nekdanjo vsebino. Res, govorile še v zlogih — ti pa imajo moč in toploto besed; pove rimo, nastane pa cela pesem; zakliče geslo in osvoji si kraljestvo čipkaste ptice. Prispel je do obzorja čiste likovne vizije — izza njega pa se še oglašajo klici mrtvih domačij, živali, rastlin. Pesem se je iz vokalne prelila v čisto muziko. Se bo mar kdaj vrnila na krilih obljub? Bo Pogačnik v tem oblikovnem kaleidoskopu res za trajno našel samega sebe?

Če je poezija enaka življenju, potem ne potrebuje opravičila in potrdila smiselnosti. Toda življenje ima najrazličnejše oblike. Ta, ki ga razkriva Pogačnikova umetnost, je morda eden pozabljenih — prav zato pa v mavrici sveta tudi eden tako grenko pogrešanih.

Emilijan Cevc